

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

SZOMBATHY Zoltán

Waarabu: „arabok” Kelet-Afrikában / *Waarabu:* „Arabs” in East Africa

Eredeti közlés /Original publication:

Africana Hungarica, 2006, 1–2. sz., 45–76. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.624

Dátum/Date: 2018. január / January 18.

filename: szombathy_2006_Waarabu

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

SZOMBATHY Zoltán: *Waarabu:* „arabok” Kelet-Afrikában / *Waarabu:* „Arabs” in East Africa, 2018, **pp. 1–30.** old., No. 000.002.624,
<http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak / Key words

magyar Afrika–kutatás, az ún. kelet-afrikai szuahéli övezet kialakulásának története, a portugál hódítás előtti korszak, a szuahéli kultúra kezdetei (a 16–17. századig), az ománi uralom időszaka (17–19. század), az ománi uralom után: a gyarmatosítás és a függetlenség kora (19. század végétől)

African research in Hungary, history of the formation of so-called Swahili area, the beginning of the Portuguese conquest, the beginnings of the Swahili culture (until the 16th and 17th centuries), the period of Oman's rule (17–19th century), after the rule of Oman: colonialism and independence (from the late 19th century)

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK-, DOKUMENTUM- ÉS ADAT-TÁR / THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* Magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára / Writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* Az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött. / The materials in the database are free but access or downloading are subject to registration.

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig. / The African–Hungarian Union is a non–profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

WAARABU: „ARABOK” KELET-AFRIKÁBAN

SZOMBATHY Zoltán

(Africana Hungarica, 2006, 1–2. sz., 45–76. old.)

A Kelet-Afrikáról író szerzők gyakran emlegetik a partvidéken, ritkábban a belső vidékeken élő arab lakosságot; a partvidéken a gyarmatosítók mindig is külön (nem „afrikai”, nem „bennszülött”) csoportként kezelték a helyi „arabokat”, s a kenyai és tanzániai partok mentén igen sok ember saját magát is arabnak vallja. Ezeknek az embereknek a túlnyomó többsége azonban egyáltalán nem tűnik arabnak, egymás között a szuahéli nyelvet használják a mindennapi érintkezésben, általában nem – vagy csak alig-alig – beszélnek arabul, s kultúrájuk a partvidék jellegzetes szuahéli kultúrájával egyezik meg. Miért van hát az, hogy mind napjainkban, mind a régmúltban ilyen nagy számban érezték és érzik magukat araboknak olyan személyek, akik az etnikai hovatartozás európai fölfogása, kritériumai szerint egyáltalán nem azok? A következő tanulmány erre keres választ, méghozzá a partvidék történetének főbb szakaszait külön-külön tárgyalva, hiszen – mint látni fogjuk – az „arab” szó társadalmi–etnikai jelentése koronként változott Kelet-Afrikában, mint ahogy az iszlám világ más régióiban is. Ma már szükségtelen emlegetni – minthogy elfogadott és ismert történelmi tény –, hogy a kelet-afrikai partvidék sajátos kultúrája egyáltalán nem az arab kultúra valamiféle kevert, helyi változata, és az ősi városállamai korántsem az arab bevándorlók „civilizatorikus hatásának” köszönhetik létüket (bár az arab hatást, főleg pedig az iszlám kultúra szerepét tagadni vakság lenne). Tanulmányom tehát nem a szuahéli kultúra afrikai jellege mellett kíván érvelni – ez ma már szükségtelen –, hanem azt vizsgálja, hogy miért érzett és érez a helyi, alapvetően bantu népesség igen jelentős része olyan erős közösséget az arab etnikummal, hogy magát is közéjük számítsa.

A kérdéskör igen összetett, s ez a szótárba pillantva rögtön világos lesz számunkra. A klasszikus arab nyelv talán legfontosabb értelmező szótára, a *Liszan al-^carab* már eleve igen megfoghatatlan módon, a sa-

ját ellentétével definiálja az „arab” (‘*arabī*) szót: „Jól ismert embercsoport, az ‘*adzsam* [„nem arab”] ellentéte.” Kicsit később azért pontosítja a meghatározást: „Al-Azharī [középkori arab nyelvész] véleménye szerint arab ember az, akinek családfája [*naszab*] az arabok között hiteles, még ha nem is beszél jól arabul.”¹ A szuahéli nyelv sztenderd értelmező szótára viszont ettől teljesen eltérő definíciót ad: „Arab: Arábia lakója, vagy pedig egyike azoknak a jövevényeknek, akik régebben Kelet-Afrika partjaira jöttek.”² A két meghatározás szinte semmiben sem egyezik, ráadásul egyik sem illik teljesen a jelenlegi kelet-afrikai szuahéli „arabokra”. Amint Afrikában sokfelé – és gyakran más muszlim területeken is –, az „arab” fogalmát a kelet-afrikai partvidéken is számos értelemben használták, s ezeknek tisztázása sokat elárul a terület társadalmáról és kultúrájáról.

A portugál hódítás előtti korszak, a szuahéli kultúra kezdetei (a 16–17. századig)

A partvidék iszlám hitre térését megelőző századokból csak külső – nagyrészt arab – írott források és persze a helyi hagyományok állnak rendelkezésünkre. A korai arab szerzők ismeretei ugyan gyérek voltak Kelet-Afrikáról, az azonban biztos, hogy az Arab-félszigetről származó kereskedők már az iszlám előtti korban eljutottak erre a partvidékre, ahogy arról a *Periplus Maris Erythraei* (Az Eritreai-tenger Periplusza) című, az i. sz. 1. században keletkezett írás beszámol. Ebben az arab kereskedők legdélibb állomásaként egy bizonyos Rhapta város szerepel – ezt ugyan nem sikerült azonosítani, de minden valószínűség szerint valahol a mai Zanzibár magasságában kell keresni. Már ebben a forrásban föltűnik a kelet-afrikai arab jelenlét két állandó jellemzője: egyrészt az érintkezés nyelve a helyi nyelv volt, nem pedig az arab, másrészt az Arab-félszigeten belül Jemen állt a legszorosabb kapcsolatban Kelet-Afrikával.³

¹ Ibn Manzúr én. ‘*r-b* szógyök: „Dzsajl min an-nász ma‘rúf khiláf al-‘*adzsam*. [...] Qála al-Azharī: radzsulun ‘*arabijjun*, idzá kána naszabuhu fi-l-‘*arab* thábitan wa-in lam jakun faszíhan.”

² Kamusi Ya Kiswahili Sanifu, „Mwarabu” címszó: „mwenyeji wa Bara Arabu, mmoja kati ya wageni wa mwanzo waliofika pwani ya Afrika Mashariki.”

³ Garlake 1988, 30.; Hourani 1951, 33–34. old.

A Periplusban írtak ellenére úgy tűnik, hogy az iszlám kialakulása utáni, korai szakaszban az Indiai-óceán kereskedelme elsősorban nem arab, hanem perzsa kézben összpontosult. A korai arab földrajzi szerzők többnyire perzsa dominanciáról számolnak be, s ezáltal válik érthetővé a portugál hódítás előtti szuahéli kultúra egyik fontos jellemzője: a Síráz városához kötődő, azaz perzsa (*shirazi*) eredettudat, eredetmondák. Az Indiai-óceán nyugati felének legfontosabb kikötői ekkoriban Szíráf és Régi-Hormuz (Irán), Tíz (Makrán tartomány, Pakisztán), Szohár és Rajszút (Omán), as-Sihr és Áden (Jemen) voltak, s a perzsa elem kivétel nélkül mindegyikben domináns lehetett. Így nem csoda, hogy ezt a tengert egészen Jemenig *Bahr Fárisz* (Perzsiatenger) néven ismerték:⁴ a kikötővárosok uralkodó osztálya perzsa volt, akárcsak a legtöbb hajóépítő és hajós. A perzsák Dél-Arábiában le is telepedtek, büszkén megőrizve idegen származásuk emlékét, s még a 9–10. században is elkülönült, jómódú réteget alkottak Jemenben *abná'* néven.⁵ Az arab geográfusok valamennyien beszámolnak a perzsák jelenlétéről, nagy szerepéről:

„Szíráf lakóinak hajói [...] elmennek Dzsiddáig, ott tartózkodnak egy ideig, majd elszállítják onnan az árukat...”⁶

„Ez a tenger [az Indiai-óceán] a Nagy Keleti Tenger, ahonnan jó minőségű ámbra származik. Partjain a *zindzsek*, a *habasok* és a perzsák laknak.”⁷

„... egy csoport e tenger [az Indiai-óceán] hajóskapitányai közül: a szíráfiai és az omániak közül, akik itt a hajókat birtokolják...” – „... s ezt a tengert a szíráfiai járvák...” – „[Szofala] a *zindzsek* országának legtávolabbi pontja, ide igyekeznek az omániak és szíráfiai hajói, ez a legmesszebb eső úticéljuk.”⁸

⁴ Al-Isztakhrí még a Vörös-tengert is *Bahr Fárisz* néven emlegeti: lásd al-Isztakhrí 1960: 143. Egy későbbi ománi krónika pedig egyenesen azt állítja, hogy Omán őslakói a perzsák, nem az arabok voltak, s az ománi *Azd* törzs csak a perzsák után telepedett le itt (asz-Szálímí é.n.: 15).

⁵ Goldziher 1967, I, 134. old.

⁶ asz-Szíráfí 1960, 93. old.

⁷ Ibn Khurradázbih 1960, 32. old. A *zindzs* vagy *zandzs* a kelet-afrikai bantu lakosság arab neve, míg *habasnak* az arabok Etiópia, Eritrea és Szomália fekete bőrű lakóit hívták.

⁸ al-Masz'údí 1861, I, 232, 233; III, 6. old. Mint láttuk, az omániak alatt is jórészt perzsákat kell értenünk, hiszen az ottani hajózást is ők tartották a kezükben. Szofala a mai Mozambik déli részén volt. Szíráf pedig Irán déli ré-

Az Indiai-óceán kereskedelmében játszott óriási perzsa hatást az arab hajózási szaknyelv rengeteg perzsa kölcsönszava is jelzi: például *balandzs* („kabin”), *bandar* („kikötő”), *nákhudá* („hajóskapitány”), *szanbúq* („egy hajótípus”), *rahmání* („tengerészeti útmutató”) stb. A szuahéli nyelvben is igen jelentős számban találunk ilyen eredetű szavakat.⁹

A perzsa, nem pedig az arab hatás a meghatározó tehát az Indiai-óceán kereskedelmében a korai iszlám időkben, s ez a hatás – közvetett módon – a kelet-afrikai partvidék északi szakaszán is megjelent. Emiatt a legkevésbé sem meglepő, hogy a kelet-afrikai partvidék legősibb, idegen eredetről mesélő legendái perzsa, nem pedig arab gyökerekről tesznek említést, s a lassan kialakuló szuahéli (partvidéki) etnikum külső kötődései eleinte – a portugál hódítás előtti korszakban – nem Arábiához, hanem Perzsiához kapcsolódtak. Az idegen kereskedők mindig nagy tiszteletnek örvendtek a helyi bantu lakosság körében (vallási és egyéb okokból is), így az idegen eredetről szóló legendák sokasága érthető. És mivel ezek az idegenek eleinte főleg perzsák voltak, ennek megfelelően alakultak a szuahélik eredetmondái is. A *washirazi* („síráziak”) néven ismert, igen ősi szuahéli csoport eredetmondáira utalok ezzel.

A közvetlen perzsa hatás a kelet-afrikai partvidéken csak a legészakibb területeken volt jellemző, például Mogadishu és Barawa vidékén, a mai Szomália déli partszakaszán.¹⁰ Ez azonban megegyezik a muszlim szuahéli kultúra legkorábbi központjával (*Shungwaya*), illetve közel esik ahhoz. (Ma ez a vidék csupán a leg-északabbi, jelentéktelen szuahéli dialektus, a *chimbalazi* beszélőinek lakhelye.) A rendszeres, számottevő idegen letelepedés csak a 13. századtól vagy még később indul meg Kelet-Afrikában, a városok kialakulása viszont már a korai, perzsák által dominált korszakban megkezdődik. A legelső ilyen város a 9. században alapított Manda.¹¹ A 15. századig aztán legalább 37 ke-

szén, a Perzsa-öbölben található, mára elpusztult kikötőváros, s fontos körülmény – ahogy azt látni fogjuk –, hogy egészen közel feküdt a híres iráni nagyvároshoz, Sírázhoz.

⁹ Hourani 1951, 65. old.

¹⁰ Lewis 1969, 7. old.

¹¹ Garlake 1988, 112. old. Manda igen gazdag közösség volt, például kínai csészéket is nagy mennyiségben találtak itt. Ezt a várost komoly kereskedelmi kapcsolatok kötötték össze a Perzsa-öböl térségével, például Szíráf városával (Chittick 1967, 37, 55. old.).

reskedőváros nőtt ki a Mogadishu és Kilwa közti partvidéken, sőt ettől délre is megjelentek muszlim kereskedőtelepek. Ez a korszak a *shirazi* néven ismert etnikai csoport kialakulásának kora, amely a szuahéli népesség legősibb, eredeti magját alkotják ma. Természetesen alapvetően bantu népességről van szó, amely perzsa eredetmondái ellenére éppen úgy nem perzsa származású, mint ahogy a később megjelenő, magukat arabként emlegető szuahéli csoportok nem arabok. Gyakorlatilag a partvidék ősi bantu nyelvű lakossága ez, amely fölszívta magába az érkező, aránylag kis számú perzsa és arab jövevényt. Perzsa eredettudatuk nem más, mint a partvidék és az Indiai-óceán kereskedelme fölötti korai perzsa dominancia emléke. Csoportjaik az iráni Síráz városából származtatják vezetőik elődeit. Árulkodó részlet, hogy később sok északi *shirazi* föladta perzsa identitását, s inkább arab eredetűnek állította magát, hogy így tegyen szert nagyobb presztízszre az átalakuló, immár az arab bevándorlás által alakított osztálytársadalomban. Így például a mombasai körzet *shirazi* klánja (*watu wa Mvita*) nyilvánvalóan valódi bantu csoportokból tevődik össze, némi arab keveredéssel, ám ezek a klánok valódi arab törzsneveket is viselnek, ami jelzi, milyen könnyedén ment az idegen eredet kiötlése ezekben a közösségekben: *Banu Umayya*, *Banu Kinda*, *Banu Sheba*, *Al Manbasi*, *Al Kufi*, *Al Batawi*, *Al Mafazi*, *Al Buhri*, *Al Mutwafi*, *Al Jaufi*, *Al Bajuni*, *Nufaili*.¹² Úgy tűnik, azok a szuahéli közösségek tartoznak ma a *shirazi* kategóriába, amelyek – ilyen vagy olyan okból – egyetlen későbbi arab jövevény csoporthoz sem tudták magukat kapcsolni.

A legősibb szuahéli csoportok (*shirazik* és a legősibb „arab” nemzetségek) eredetmondái kivétel nélkül a muszlim, idegen, északi eredetet hangsúlyozzák.¹³ Itt elsősorban a hét testvér egész Kelet-

¹² Trimingham 1964, 33. old. A Mombasa környéki szuahéli közösségek további érdekességekkel is szolgálnak: a tiszta arab klánnevek mellett tiszta bantu klánnevek is fennmaradtak, s sokszor a kétféle elnevezést párhuzamosan használják. Így például a *Nufail* vagy *Nofali* nevű szuahéli klán bantu neve: *katwa* (*wakatwa*) s más hagyományok szerint jórészt szomáli eredetűek. (Ma is tabu számukra a hal fogyasztása.) Az is érdekes tény, hogy a mombasai szuahélik egyik törzs-együttese, a *tisa taifa* („kilenc törzs”) neve gyakorlatilag arab tükörfordítása a közelben élő, nem muszlim bantu törzsi konglomerátum, a *mijikenda* elnevezésének. Ehhez lásd Lambert 1963, 46. old.

¹³ A síráziaiak egyébként nem az első északi, muszlim jövevények, akikről a helyi legendák említést tesznek. A tanzániai partvidéken a szuahéli lakosság a számtalan középkori romot többnyire egy *debulinak* (Zanzibár) vagy *dibá-*

Afrikában elterjedt mondáját és pár csoport saját eredet-legendáit kell megemlíteni. A hét testvér története tulajdonképpen a sírázi származás mesés megfogalmazása. Már Kilwa város középkori krónikájában is megtalálható, így igen ősi történet, és nyilván tartalmaz bizonyos valóságelemeket. A monda szerint Síráz egyik királya, al-Huszajn (vagy al-Haszan) bin cAlí egy rossz előjellel terhes álom miatt összegyűjtötte hat fiát és követőit, s hét hajóval elindult Kelet-Afrikába (Síráz a valóságban nem tenger mellett fekszik!). Mindegyik hajó más-más helyen állt meg, s egy-egy várost alapítottak. Ezek a Kilwai Krónikában a következők: *Hanzuan* (Nzwani, Comore-szigetek), *Mandakha* (Manda Kuu), *Shauqu* (Shanga), *Yanbu*^c (Yambe), *Mombasa*, *al-Dzsazíra al-Khadrá'* („Zöld Sziget”, Pemba), *Kilwa*. A Kilwába érkező hajó ott már muszlim feketéket talált, vezetőjük egy *Muriri wa Bari* nevű ember volt, aki addigra már fölépített maguknak egy *Kibala* nevű mecsetet. A sziget azonban a *mulí* nevű népcsoporté volt, akik a szárazföldön éltek, s akiktől al-Huszajn bin cAlí nagy mennyiségű szövétért vette meg a szigetet, szert téve ezzel a *Nguo Nyingi* („Rengeteg Ruha”) melléknévre.¹⁴ A történetnek egy ettől eltérő változata olvasható egy *Maore* (Mayotte) szigetén talált kéziratban. Eszerint a vezér neve Muhammad bin cÍszá volt, s a hajók a következő pontokon kötöttek ki: *Gunya* (a Lamu szigetével szemközi partvidék), *Zanzibár*, *Tongi* (Tungui, Észak-Mozambikban), *Inhambane* (Mozambik középső részén), *Gonge*, *Ngazija* (Grande Comore), *Nzwani* (Anjouan),

nak (Pemba) nevezett népnek tulajdonítja, akik északról jöttek ide. Burtonnak pedig azt mesélték Kilwában, hogy *Songo Mnara* települését még a *shirazik* előtt egy *dubuki* nevű nép foglalta el. Ez a nép nehezen azonosítható, de talán kis számú indiai vagy maldív-szigeteki bevándorló emléke maradhatott fenn ilyen formában (Gray 1954, 22–23, 32, 38. old.).

¹⁴ Freeman-Grenville 1962, 35–37; Tringham 1964, 11. old. A történet egy másik változata szerint cAlí bin Huszajnnak hívták azt, aki Sírázból eljött, s távozásának oka az volt, hogy – uralkodói sarj letére – semmi tiszteletet sem kapott a néptől, mivel anyja fekete rabszolganő volt. Lásd Freeman-Grenville 1962, 89. old. Hasonló változatok ismertek a nép körében Tumbatu szigetén, Kilwa Kivinjében, Kilwa Kisiwaniban, a Comore-szigetek több tagján és Mozambikban. A Kilwa-szigeti nagymecset romjait az ottani öregek egyébként máig *Msikiti wa Kibara* néven emlegetik. Lásd Chittick 1965, 276, 288. old. A monda egy egészen eltérő változatára lásd Gray 1960, 111. old.

Bweni (Madagaszkár északnyugati csücskében).¹⁵ A két történetben egy a közös: valójában nem a perzsiai származásnak állítanak emléket, hanem az észak-kenyai és dél-szomáliai partvidéken élő, magát már *shirazinak* nevező („perzsa”) bantu népcsoportok szétterjedését örökíti meg, azt, ahogyan ezek a muzulmán szuahéli csoportok átvették a vezetést az afrikai partvidék legkülönbözőbb pontjain (nagyjából a 13–14. század táján).¹⁶

A perzsa kereskedelmi túlsúly korában tehát az arab kötődések kialakulását még semmi sem ösztönözte igazán, de ez nem jelenti azt, hogy az arabok ne élveztek volna igen nagy tiszteletet a kelet-afrikai lakosság körében. A bevándorlás az Arab-félszigetről – főleg Jemen és Hadramaut vidékéről¹⁷ – sokkal nagyobb mértékű volt, mint a Perzsa-öböl területéről, s az iszlám vallás fokozatos térhódítása természetesen növelte az arab etnikum presztízsét. Ennek egyik jele a Mohamed prófétától származó (vagy ezt állító), „szent” családok (arabul *surafá'* vagy *száda*, szuahéliül *masharifu*) megjelenése Kelet-Afrikában. A Próféta leszármazottai anyagilag is komoly megbecsülést remélhettek Kelet-Afrika muszlim városaiban, így szép számban vándoroltak ide, majd rövid idő alatt beolvadtak a helyi lakosságba, az őket övező tiszteletből mit sem veszítve. Abú l-Mawáhib Haszan kilwai szultán a 14. században minden állami bevételből elkülönített egy részt Mohamed próféta leszármazottainak, és

¹⁵ Trimingham 1964, 11. old.; *Encyclopaedia of Islam* (2. kiadás), „al-Kumr” címszó.

¹⁶ Régebben szokás volt a *shirazi* terjeszkedést korábbi időpontra datálni, de ma már inkább az említett időszakra teszik, Neville Chittick régészeti feltárásai nyomán (Chittick 1965, 292. old.).

¹⁷ A kereskedelem egyik központja az afrikai partokhoz legközelebb eső Áden volt, amelyről így ír egy mamlúk-kori arab szerző: „Itt gyűlik össze minden karaván, itt áll meg minden égtáj utasa, itt rakodnak ki a Kínából, Indiából, Szindből, Irakból, Ománból, Bahreinből, a *zindzsek* országából és Abesszíniából jövő [hajók]. Itt nem múlik el hét kereskedő, hajók, jövevények, tengernyi áru és adásvétel nélkül...” Lásd al-^cUmarí (1408–9/1988–89): III, iv:7. A jemeni hatás Kelet-Afrikában főleg a kilwai *Mahdali*-dinasztia alatt erősödött meg, akik jemeni származású személyektől (az *al-Ahdal* családból) származtak. A kilwai várerőd (*Husuni Kubwa*) neve is jemeni hatásról árulkodik (a stílusa azonban nem!): az erődített lakóhelyeket Jemenben hívják *huszn*-nak (Chittick 1966, 25. old.).

„amikor ilyen származású emberek érkeztek hozzá, nekik adta ezt az összeget. A Próféta utódai Irakból, Hidzsázból [Mekka környéke] és más helyekről is igyekeztek hozzá.” – írja Ibn Battúta, majd így folytatja: „Nála találkoztam a Próféta hidzsázi leszármazottai közül többel is: Muhammad bin Dzsammázzal, Manszúr bin Labída bin Abí Namíval, Muhammad bin Sumajla bin Abí Namíval. Mogadishuban pedig találkoztam Tabl bin Kubajs bin Dzsammázzal, aki éppen [a kilwai szultánhoz] igyekezett...”¹⁸

Az arab jövevények általában jómódú kereskedők voltak, ezért jó-részt a helyi bantu népesség legfőbb rétegébe olvadtak be. Nem csoda, hogy az idegeneket nagy tisztelettel kezelte a helyi lakosság. A *Szilszilat at-tawáríkh* című műben olvashatjuk a következőket:

„Szívükben nagy tisztelet él az arabok iránt, így ha meglátnak közülük valakit, leborulnak előtte és azt mondják: ez olyan országból jött, ahol a datolyapálma nő...”¹⁹

Noha az indoklás kissé naivnak tűnik, de az idegen (egyre növekvő számban arab) kereskedők iránti tisztelet már ekkor jellemző volt Kelet-Afrika partvidékén. Ennek nyomán a *shirazi* csoport mellett lassan kialakultak azok az – alapvetően bantu – közösségek is, amelyek már arabnak mondták magukat, akár keveredtek arab bevándorlókkal, akár nem. Már említettük a mombasai terület szuahéli klánjait, de ugyanígy arabnak kezdte nevezni magát minden olyan szuahéli nemzetség, amely apaágon meg tudott nevezni akár csak egyetlen, híres arab őst, amelytől magát származtatta. Természetesen mindezek a csoportok mindig is bantu (szuahéli) nyelven beszéltek, s a betelepülő arab férfiak – minthogy nőket nem hoztak magukkal – azonnal beolvadtak a helyi elitbe. (Jellemző egyébként, hogy a századokkal később érkező, ománi bevándorlók nem is igen tartják arabnak ezeket a csoportokat.) Ilyen ősi „arab” nemzetségek például: *Nabahani* (Pate középkori uralkodócsaládja),²⁰ *Maawi* (Lamu legrégibb klánja), *Mahdali* (Kilwa és

¹⁸ Ibn Battúta 1853–59, II, 193–194. old.

¹⁹ asz-Sziráfi 1960, 91–92. old.

²⁰ A *Nabahani* nemzetség Ománban is megtalálható *Nabhán* (t.sz. *Nabáhina*) néven. Az *‘Atík* törzs egyik ága. Kelet-Afrikában Pate a fő központjuk, de *Ngazija* (Grande Comore) szigetén is éltek, ahol külön településüket *Mwerá*-nak hívták (asz-Szálimí é.n., 246; Stoddard 1352, III, 181. old.).

Sofala jemeni eredetű uralkodócsaládja), *Mashatiri* (Mafia egyik nemes klánja) stb. Az arab bevándorlók által érintett közösségek természetesen arab eredetmondákat is kialakítottak maguknak, hangsúlyozva az iszlám elemeket a közösség származásában. A Comore-szigeteken például él egy hagyomány, amely szerint Salamon király halála után pár évvel(!) két család érkezett ide Arábiából.²¹ Pate város krónikája arról beszél, hogy jóval a Nabahani-család megérkezése előtt – ők Ománból jöttek – az Omajjád-dinasztia egyik kalifája, „Abdul Malik bin Muriani” a hidzsra szerinti 77. évben szíriaiakat küldött Kelet-Afrikába, hogy építsenek városokat és népesítsék be azokat. Az érkezők szép munkát végeztek, ugyanis a – minden alapot nélkülöző – elbeszélés szerint a partvidék főbb városait mind ők alapították.²² Ugyanígy semmi valóságos alapja nincs az észak-kenyai partvidék szuahéli halásznépe, a *bajuni* (vagy *tikuu*, *gunya*) eredetmondájának. Ők *jadi la Wamaka* („mekkaiak nemzetsége”) néven emlegetik magukat, s azt állítják, hogy Mekkából érkeztek mai szállásterületükre. Egy adatközlő így mesélte el származásuk történetét:

„A bajuni nép eredete ez: Dzsiddából, Mekkából és Szíriából jöttek, gyalogoltak, gyalogoltak, gyalogoltak [...] *Aliongwe* volt a mi ki-

²¹ *Encyclopaedia of Islam*, „al-Kumr” címszó.

²² Freeman-Grenville 1962, 242. old. A *Kitáb az-Zunúdzs* („Zindzsek Könyve”) című, arab nyelvű mű is említi a Kelet-Afrikába indított arab expedíciót ‘Abd al-Malik ibn Marwán omajjád kalifa (685–705) alatt. Más helyen az olvasható, hogy az ománi *Banú Dzsulandá* nemzetség vezetésével is mentek arabok Kelet-Afrikába, majd al-Manszúr, Hárún ar-Rasíd és al-Ma’mún abbászida kalifák újabb expedíciókat indítottak oda. Egyik forrás szerint Hárún ar-Rasíd perzsa kormányzót is kinevezett Kelet-Afrikába. Mindezek a tudósítások valószínűleg teljesen alaptalanok, pusztán legendák. Lásd Chittick 1963, 181. old. Olyan hagyományok is léteznek, amelyek szerint a 600-as évben (1204) Júsuf bin ‘Alawí sejk vezetésével arabok érkeztek Tumbatu szigetére az iraki Baszrából. A helyi hagyomány szerint ez a sejk építette föl Makutani városát. Lásd Hurrajz 1408/1988, 14. old. Az említetteknél még fantasztikusabb mondák is léteznek egy-egy népcsoport arab származásáról, a legfurcsább talán a *wakami* („pásztorok”) néven emlegetett szavannai pásztornép arab őseiről szóló szuahéli legenda: a partvidéken élő arabok nem adtak hitelt egy szent ember intésének, hogy a földrészt belsejébe vándorolva feketékké válnak, így a szavannákra vándoroltak szarvasmarháikkal. Ma mind feketék, s már nem nevezik őket araboknak(!). Sok szuahéli eredetmondának sincs sokkal több alapja, mint ennek a kedves népmesének (Knappert 1978, 90. old.).

rályunk. Mekkából, ⁶*Arafát* hegyéről érkezett ide [...] Namármost, amikor ⁶*Arafát* hegyét megtámadták az arabok [!], az emberek elmenekültek onnan és egy részük *Shungwayá*ban telepedett le, mindezekbe a városokba menekültek az emberek.”²³

Az idézett mondák jól példázzák az arab származást övező mélységes tiszteletet, ám ezzel együtt világos, hogy a portugálok érkezését megelőző korban az arabok csupán kis létszámú, fokozatosan beolvadó idegen kereskedő-közösséget alkottak a kelet-afrikai városállamokban, s az iszlámra áttért helyi lakosság még aligha tekintette olyan mértékben arabnak magát, mint később. Az arab szerzők egyértelműen fekete bőrű *zindzs*ként emlegetik a partvidék népét, még azután is, hogy azok áttértek az iszlám vallásra. Ibn Battúta így ír Kilwáról:

„Lakóinak többsége igen fekete bőrű *zindzs*, arcukon bevágásokkal [...] igen vallásosak, derék emberek, a *sáfi^cita* jogi iskolát követik...”²⁴

Összefoglalásul tehát azt mondhatjuk az első, a portugál hódításig terjedő korszakról, hogy az idegen hatás elsősorban a perzsa kereskedelmi dominanciát jelentette, amelynek nyomán – kevés valóságallappal – sok szuahéli csoportnál kialakult a perzsa eredet mítosza. Emellett egyes közösségek esetében már megjelent az arab származás érzése, amelyet az aránylag kis mértékű arab – főleg jemeni és hadramauti – bevándorlás erősített. A vezető réteg keveredett az arab bevándorlókkal, de a partvidék lakosságának nagy része föltehetőleg nem tartotta magát arabnak. Mindenesetre a korabeli arab földrajzírók egyértelműen bantuként (*zindzs*), nem pedig arabként emlegetik a

²³ Nurse 1994, 63, 76, 79. old. Az idézetek eredetije: „Suyu a Vabajuni valitoka Jida na Maka na Sham, vakaya kwa maguu, vakaya kwa maguu, vakaya kwa maguu [...] Aliongwe ndie mfalume wechu, alitoka Maka, Arafat [...] Sasa hii Arafat iliposhambuliwana na Vaarabu, ..., vach'u valikimbia vangi-ne vakashukia Shungwaya, hii miyi ot'e ilikimbiliwa na vach'u...” A *bajuni* elnevezést a helyi népetimológia egyébként egy arabosan hangzó törzsnévből (*Banu Juni*) vezette le, mert egy másik eredetmonda szerint ősük az arab *Juni Katada* volt, akinek utódai Arábiából jöttek Mogadishuba, majd Biri-kaoba (Ingrams 1967, 76. old.).

²⁴ Ibn Battúta 1853–59: II, 192. old. Lásd még al-Idríszi 1970–78: I, 59–60. old.

partvidéki városok szuahéli népességét, s élesen megkülönböztetik tőlük a kívülről érkező arab kereskedőket.

Az ománi uralom időszaka (17–19. század)

A partvidék társadalmának fejlődésében és az arab kötődések megerősödésében a döntő fordulatot az ománi arabok érkezése hozta. Az omániak, akiket a portugálok kiűzésére hívott oda a kelet-afrikai szuahéli lakosság, ott maradtak Kelet-Afrikában és a 17. századtól kezdve egyre nagyobb hatalomra és jelentőségre tettek szert, s a szuahéli kultúrát is sok szempontból a saját mintáik szerint alakították át. Míg ezt a korszakot megelőzően jelentősebb mértékű arab keveredésről aligha beszélhetünk a szuahélik körében, most ez is megindult (bár a népesség mindvégig alapvetően bantu jellegű maradt: az arabok asszimilálódtak, nem a helyi lakosok). Az Ománból érkezettek hódítókként, kormányzókként és gazdag kereskedőkként jöttek Afrikába, így természetesen a legfelsőbb osztályba olvadtak be, sőt annak is elit rétegét alkották, s velük együtt a civilizáltság (*uungwana*) új modellje uralkodott el, amely egyre inkább arab (ománi és hadramauti) jellegű lett (*ustaarabu*: „arabos viselkedés, életmód”).²⁵ Ezzel együtt nem szabad azt képzelni, hogy a szuahéli kultúra akár ebben az időszakban is az arab kultúra egyfajta másolatává süllyedt volna, valójában a betelepülő arabok sokkal többet vettek át a helyi kultúrából és életformából, mint amennyit adtak annak. Ahogy Lyndon Harries, a szuahéli civilizáció és irodalom neves kutatója írta:

„[Az arabok] valójában többet adtak föl Afrika hatására, mint amennyit kölcsönöztek neki [...] Afrikaivá váltak: megváltoztatták az étlendjüket, számukra teljesen új szokásokat vettek át – afrikai szokásokat –: afrikai táncokat és egy afrikai nyelvet.”²⁶

²⁵ Eastman 1994, 89. old. Hadramaut Jemen délkeleti, sivatagos éghajlatú területének legnagyobb vádija (mély, kiszáradt folyóvölgy). Az elnevezést gyakorta használják szélesebb értelemben, Jemen egész keleti részét jelölve vele, beleértve a Hadramaut-vádi mellékvölgyeit és a tengerpartot is, vagyis az összes, Omántól közvetlenül nyugatra eső területet.

²⁶ Harries 1964, 225. old.

Az arabokban semmiféle faji előítélet nem volt, így rögtön megérkezésükkel kezdetét vette gyors beolvadásuk a helyi lakosságba. A borszínnek nem sok jelentősége volt számukra, a lényeg az apaági le származás (*nasaba* vagy *kuume*) makulátlansága volt. A beolvadás egyébként is elkerülhetetlenül bekövetkezett, hiszen az arab jövevények túlnyomó többsége nem hozott magával asszonyt, így föltétlenül a helyi lakosságból kellett maguknak feleséget választaniuk. (Az ománi arisztokrácia tagjai ugyan gyakran „importáltak” maguknak feleséget eredeti hazájukból, de például a Hadramautból jövő emigránsok soha, semmilyen körülmények között nem hozták magukkal családjuk nőtagjait.)²⁷

A bevándorló arabok két nagy csoportra oszthatók, részben vallási, részben földrajzi alapon. Az első csoport az iszlám ibáditák²⁸ ágát követő, Omán belső területeiről érkező araboké (*waibadhi*), a másik a szunnitáké (*washafii*), akik többségükben Hadramaut területéről jöttek, de voltak közöttük Omán partvidékéről származók is. A politikai hatalom az ibáditák kezében volt, hiszen például a zanzibári szultáni család (*Al Busaid*) is ebbe a csoportba tartozott. A híresebb kelet-afrikai ibáditák nemzetségek közé tartoztak még a következők: *Barwani*, *Mugheri*, *Riyami*, *Shikeli*, *Mandhri*, *Jahadhmi*, *Ghafiri* stb.²⁹ Általánosságban elmondhatjuk, hogy az ibáditák sokkal kisebb hajlandóságot mutattak a helyi lakossággal való összeházasodásra, mint a szunniták, s ennek két fő oka van: egyrészt a kelet-afrikai lakosság maga is a szunnita irányzat követője, másrészt az ibáditák többnyire a társadalom csúcsán helyezkedtek el, ezért a helyiekkel kötött házasság – bár nem volt persze ismeretlen – náluk általában *mésalliance*-nak számí-

²⁷ Az idegenbe vándorolt hadramautiak (*hadárim*) új hazájukba nem visznek asszonyokat, s az ott alapított családjuk nőtagjait – ha átmenetileg hazatérnek – nem viszik magukkal Hadramautba. Ugyanígy Omán tengerparti területeiről is csak a férfiak mentek idegenbe, közülük viszont egyes településekről (például a régi fővárosból, Szohárból) szinte mindenki a tengeren túl keresett munkát 10–20 éven át, amíg némi vagyont össze nem gyűjtött, hogy a horribilis összegű menyasszonyváltáságot (*mahr*) ki tudja fizetni. (Van Der Meulen 1964, 45; Barth 1983, 18. old.)

²⁸ Az ibáditák az iszlám *kháridzsita* ágának egyik alcsoportja, amely a szunniták és a síiták mellett a harmadik (legkisebb létszámú), igen puritán irányzatot képezte már az iszlám első századától kezdve. Ibáditák Omán és Kelet-Afrika mellett főleg Algériában (Mzáb-vádi) és Tunéziában (Dzserba) élnek.

²⁹ A zanzibári szultánság főbb ibáditák nemzetségeinek („törzseinek”) föl sorolását lásd Ingrams 1967, 194. old.

tott.³⁰ Az ibáditák közössége tehát némileg elzárkózott a népesség többi elemétől, ennek ellenére előfordult, hogy valamelyik ománi, ibáditá nemzetség áttért a szunnita irányzat követésére és gyorsan beolvadt a szuahéli népcsoportok valamelyikébe.³¹ Egyes ománi, ibáditá nemzetségek (például *Mazrui*, *Ghassani*, *Hinawi*, *Afifi* stb.) pedig valódi különállásuk ellenére áttértek a szuahéli nyelv használatára és gátások nélkül elkeveredtek a szuahélikkel, így idővel valódi szuahéli nagycsaládokká (*ukoo* vagy *mbari*) váltak. De még Zanzibár ománi uralkodó-dinasztiája, az *Al Busaidi* is elkezdett hasonulni alattvalóihoz, például Seyyid Ali bin Said (1890–93) tiszta arab származása dacára folyékonyan beszélt szuahéliül.³² Mégis, az ibáditák esetében a rabszolgatartás volt a keveredés legfőbb forrása, mivel a dúsgazdag ománi arisztokrácia tagjai törvényes hitveseik mellett számtalan rabszolga-ágyast (*suria*) is tartottak, s az ezektől született fiúk az uraság törvényes gyermekeinek számítottak, ráadásul az urának fiút szülő rabszolgánő is szabaddá vált.³³ (A rabszolga-kereskedelem hatásairól

³⁰ A házassághoz megfelelő társ (arabul: *kuf* ’, szuahéliül: *kufuu*) kiválasztásakor a szunnita (*sáfi^cita*) szuahélik között is fontos szempont a társadalmi rang és az apaági leszármazás (*nasaba*) tisztasága (ami általában a rabszolga ősöktől való mentességet jelenti). Lásd Goldziher 1967, 125; Trimmingham 1964, 144; Ingrams 1967, 198. old.

³¹ Ilyen eset volt az, amikor a *Maore*-szigeti (Mayotte) uralkodócsaládba beházasodott ománi ibáditá Swaleh bin Muhammad bin Bushir egész családjával együtt szunnita lett trónra lépése után (1790). Lásd Stoddard 1352: III, 142–43. old. Sey yid Barghash zanzibári szultán uralma alatt ugyancsak szunnita lett (és ezért börtönbe is került) több előkelőség: Sheikh Ali bin Abdallah el Mazrui, Sheikh Abdul Aziz bin Abdul Ghani, sőt a sziget ibáditá kádija, Sheikh Ali bin Hamis el Barwani is. Egyesek azt mesélték, hogy a szunnita kádi hatására maga Sey yid Khalifa zanzibári szultán is szunnita lett, de ez valószínűleg csak népmonda (Harries 1964, 228. old.).

³² Trimmingham 1964, 34; Becker 1963, 154. old.

³³ A Zanzibárba áttelepülő ománi uralkodó, Sey yid Said három felesége mellett számtalan rabnőt is tartott, és állítólag 120 fiúgyermeke volt. Rabnői között sok volt az afrikai, de nem kevesebb a fehér (grúz, cserkesz stb.) sem. Feleségül vette az iráni sah unokáját, Sahrazád hercegnőt is, akinek fürdőket építtetett *Kizimbaniban*. Seyyid Said fiai közül például Seyyid Hilal „asszír” (iraki keresztény), Seyyid Khalid és Seyyid Abdul Wahhab grúz anyától született. A szultán fiai között egyaránt voltak fekete afrikaiak és kék szemű, szőke fehérek (mint Seyyid Jamshid, akinek anyja grúz rabnő volt). Seyyid Majid, a későbbi szultán cserkesz anyától született, akárcsak Seyyid Hamdan, akinek anyját a zanzibári nép *Mama Bwana Hamdan* néven ismerte. A

alább még szólok.) Megjegyzendő azonban, hogy az ománi ibáditákkal sokkal kevésbé vállalt közösséget a helyi, szuahéli őslakosság, mint a szunnita hadramauti arabokkal, s az omániak – legalábbis uralmuk korai szakaszában – korántsem voltak szívesen látott urak, hatalmuk megalapozásáért igencsak meg kellett küzdeniük. Ezzel kapcsolatban elég csupán a Mombasa környéki lakosság ellenállására utalni, amelyet a már szuahélivé vált *Mazrui* (arab nevén *Mazári*^c) család vezetett.³⁴

Hadramaut már a portugál hódítást megelőzően szoros kapcsolatban állt Kelet-Afrikával. Az omániak politikai dominanciája ellenére a kelet-afrikai arab bevándorlás fő kiindulópontja továbbra is Hadramaut maradt. A szuahéli kultúra arab–iszlám elemeinek többsége is hadramauti, nem pedig ománi hatásra vezethető vissza. Hadramaut szélsőségesen száraz, kegyetlen éghajlata és a termőföldek szűkossége miatt ősidők óta emigránsok tömegeit bocsátotta ki, s az Indiai-óceán mentén fekvő, iszlám vallású területeken (Kelet-Afrika, Etiópia és Szomália, India nyugati partvidéke, a Dekkán, Indonézia, Malájföld) mindenütt érezhető Hadramaut kulturális hatása, mindenütt jelen vannak a hadramauti bevándorlók.³⁵

A Hadramaut-völgy és az ebből kiágazó kisebb vádik minden településének, tájegységének megvan az a jellemzője, hogy az ottani la-

szultán tengerparti palotájában (*Beit es Sahel*) csak kaukázusi rabnők éltek, míg a *Mtoniban* álló palotában csak abesszin rabnők (el Farsi 1982, 10–16, 18, 24–26, 108. old.).

³⁴ A *Mazrui* család vezette küzdelem 1896. április 20-ig folytatódott (Chiraghdin 1960). Ellenállás volt az ománi uralommal szemben Kilwában is (Gray 1964).

³⁵ Hadramauti emigránsok alapították az indonéziai *Siak* (Szumátra), *Pontianak* (Borneó) és *Kubu* (Borneó) szultánságait. A kelet-borneói (Sandakan) *Sulu* szultánságot a hadramauti *Ál al-Édrusz* (szuahéli águk neve: *Al Aidarusi*) nemzetség alapította. A Hadramaut-völgy *al-Hurajda* nevű településén (az *al-Attász* nemzetség központja) 1932 körül mindössze 2000 lélek élt, miközben csak Jáva szigetén 4000 innen származó ember talált hazát (innen származik a valamikori indonéz külügyminiszter, Ali Alatas is). Az indiai Hajdarábád uralkodójának hadseregében külön arab regiment volt, amelyben a 30-as években körülbelül 13 000 hadramauti szolgált. Az *Ál al-Qidri* nemzetség különösen sok helyre eljutott: egyik ága Mogadishuban él, egy másik a szumátrai *Aceh* tartomány területén, s szultánságot alapítottak az indonéziai Szumba szigetén is (Van Der Meulen 1964, vii, 90–96; Stoddard 1352, III, 171–172, 177. old.).

kosság melyik távoli országba szokott nagy számban kivándorolni. Így például Szajún (vagy Széwún) városából főleg Délkelet-Ázsiába (Jáva, Szingapúr) igyekeztek az emigránsok, s itt a maláj mindennapos, beszélt nyelv. Ugyanígy, a Dó^can-vádi településeiről főleg Etiópiába, a Vörös-tenger partvidékére és Kelet-Afrikába vándorolt a helyi lakosság. (A fekete bőrű népesség aránya itt különösen magas.)³⁶

A hadramauti társadalom csúcsán a Mohamed próféta leszármazottaként számon tartott családok (*szajjid*, többes számban: *száda*, szuahéli megfelelője: *masharifu*) állnak, s az ilyenek tették ki a kivándorlók igen jelentős részét. Kelet-Afrikában is számos *szajjid* nemzetség megtalálható, s egyik-másik ilyen család különböző ágai az iszlám világ különböző pontjain éltek, s mindenhol részévé váltak a helyi lakosságnak. A hadramauti *szajjid* nemzetségek nagy része az ^c*Alawí* ágból származik, amelynek őse ^cAlawí bin ^cUbajdalláh bin Ahmad bin ^cÍszá al-Muhádzsir volt, Mohamed próféta egyik leszármazottja. Ez az ág aztán (még Jemenben) többfelé szétágazott, s a hadramauti (és kelet-afrikai, indonéziai stb.) „szent” családok szinte mind ide vezethetők vissza. Kelet-Afrikában az *Alawi* (^c*Alawí*) nemzetségnek 13 alcsoportja talált hazát, s az északi Pate és Siu városaitól délen a Comore-szigetekig számtalan helyen letelepedtek.³⁷ A legfontosabb jemeni eredetű „szent” nemzetségek Kelet-Afrikában: *Ba Alawi*, *Ba Hasan*, *Ba Fakih*, *Aidarusi*, *Jamal el Lail*, *Habshi*, *Haddad*, *Sakkaf*. Vannak olyan hadramauti nemzetségek, amelyek Kelet-Afrikában szuahéliül beszélnek, Indonéziában malájul, Indiában például gudzsarátiul, s fizikailag is mindenhol beolvadtak a helyi lakosságba (említettem, hogy asszonyaik sohasem kísérték el a kivándorlókat). Mindeközben azonban élénken számon tartják közös származásukat, családfáikat őrzik, és nem szakadtak meg kapcsolataik az őshazával. Egyik-másik emigráns csoport kétnyelvű marad – megőrzi az arab nyelv használatát is –,

³⁶ Van Der Meulen 1964, 121, 66. old.

³⁷ Az *es Saqqaf* nemzetség a kenyai partokon és Nzwani szigetén (Comore-szigetek), az *Al el Msila* nevű ág Pateben és Mwali (Mohéli) szigetén, az *Al Jamal el Lail* nemzetség Lamuban és a Comore-szigeteken (és az indonéziai Acehben, illetve Malaccában) él. A *Shatiri* (vagy *Mashatiri*) család tagjai Mafia szigetén, Zanzibárban, továbbá az etiópiai Hararban, Zejlában és Bale tartományban szóródtak szét. A legrégebben Afrikába telepedett ^c*Alawí* nemzetség az *Ál an-Nadír* és az *Ál Bá Faradzs*: ezek Mogadishuban élnek, régóta nem beszélnek arabul, s szomáli neveket viselnek (Stoddard 1352, III, 160, 165–166, 182–183. old.).

és az idegenbe szakadt hadramauti nemzetségek sok tagja tér haza a Hadramaut-vádi legszentebb városába, *Tarímba*, hogy ott tanulja meg az iszlám vallástudományokat, s erősítse a kapcsolatokat az őshazával.³⁸ Hadramaut hatása a kelet-afrikai kultúrában máig is szembetűnő.³⁹

Az ománi uralom korszakának másik fontos fejleménye, hogy a magukat egyre nagyobb számban arabnak tartó szuahéli csoportok a ködös eredetmondák helyett immár pontosabb – de sokszor nem kevésbé fiktív – genealógiákat (*nasaba*), családfákat (*shajara*) alakítottak ki maguknak, meggyőzőbb érvekre törekedve az arab származás ügyében. Ez kétségtelenül az ománi politikai dominancia eredménye, hiszen Ománban az ilyen genealógiák és családfák igen fontosak – inkább azt mondhatjuk: alapvetőek – egy-egy nemzetség presztízisének fönntartásában. Természetesen a szuahélik többsége sokkal „gyöngébb” genealógiákkal és arab kötődésekkel rendelkezett, mint az újonnan jött ománi bevándorlók, így – családfa ide vagy oda – az omániak alig-alig fogadták el arabnak a régebbi bevándorlók már szuahéli nyelven beszélő utódait. A genealógiák Kelet-Afrikában még a szokásosnál is erősebben csak az apai ágra koncentrálnak, az ősök között ugyanis egyszerűen nem voltak arab nők. Ha azonban kivételesen valaki anyja arab volt, azt mindig megjegyezték, szemben a rabnőkkel: a családfákban szereplő női nevek mellett ez a megjegyzés szinte soha nem jelenik meg.⁴⁰

A tárgyalt korszakban indult el a partvidékről Afrika belső vidékeire irányuló szuahéli karavánkereskedelem, amely újból módosította az „arab” megnevezés társadalmi tartalmát. A kereskedelem egyik fő árucikke a rabszolga volt, ami már önmagában is átalakította a partvidék társadalmát, de a belső vidékekkel kialakult kapcsolat is jelentős társadalmi változásokat hozott. A szuahélik behatolása során a belső területek népei először találkoztak az iszlámmal és az arabokkal, s ez az „arab” szó jelentésében újabb változást hozott: szinte a „szuahéli” szinonimájává tette azt. (Nagyon sok korabeli európai utazó is ebben

³⁸ Az *‘Alawí* család első tagja *Tarímba*n letelepedett tagja *‘Alí bin ‘Alawí bin Muhammad bin ‘Alawí* volt (1127). A nemzetség tagjai töltik meg azóta az ottani *Zanbal* temetőt.

³⁹ Elég csak egyes ételeket vagy az északi szuahéli területek jellegzetes, szoknyaszerű férfiviseletét (*kikoi*) említeni. Ez utóbbi pontos megfelelője a hadramauti *fútának*.

⁴⁰ Tanner 1964, 129. old.

az értelemben használja a szót.) A belső vidékek népei már régóta közvetett kereskedelmi kapcsolatban álltak a partvidékkel, de közvetlen kapcsolat csak a szuahélik és a rögtön utánuk következő hátszág népei között volt. A távolabbi vidékek és a tengerpart között főleg *nyamwezi* kereskedők karavánjai bonyolították a kereskedelmet. A partvidéki muszlimok – szuahélik és arabok – behatolása a földrész belső vidékeire aztán a múlt század elején indult meg. A század második felére ezek a karavánok egészen a Kongó folyóig hatoltak.⁴¹

A belső területek lakossága tehát e kereskedelmi karavánok révén ismerte meg a partvidéki lakosságot, s a karavánok gazdag vezetői akkoriban már – származástól függetlenül – általában arabnak vallották magukat, hiszen ekkor érte el csúcspontját az ománi befolyás a tengerpart mentén. De valójában kik is alkották ezeket a karavánokat? Visszaemlékezéseket – például Tippu Tip, a neves kereskedő önéletrajzát – olvasva, olyan családnevekkel találkozunk a karavánok vezetői között, mint *Murjebi*, *Nebhani*, *Maamri*, *Wardi*, *Hinawi*, *Afifi*, *Lemki*, *Mazrui*, *Ghethi*, *Khangeri* stb.⁴² Megtalálhatók közöttük a régebbi, szuahéli-”arab” arisztokrácia tagjai éppúgy, mint a később érkezett, ibádita vagy szunnita, kevésbé beolvadt arabság képviselői. A karavánokban a „valódi” arabok, arab nyelven beszélő, „fehér” arabok törpe kisebbséget alkothattak csupán, mert a kereskedelem nyelve természetes módon a szuahéli lett. (Árulkodó részlet, hogy a magát arabnak valló Tippu Tip is szuahéliül írta visszaemlékezéseit.)

A vállalkozó kedvű ománi és jemeni arabok (*washemali*, *wamanga*) és a szuahéli arisztokrácia mellett sokféle idegen náció is képviseltette magát a karavánokban: perzsák, beludzsok (*wabaluchi*), szomálik, indiaiak (bár igen kis számban) stb.⁴³

⁴¹ 1825-ben az első partvidéki karaván elérte *Unyamwezit* (a *nyamwezi* törzs földjét). 1844-ben Said bin Habib el Afifi már átkelt a Tanganyika-tavon és egészen Loandáig jutott. 1845-ben kinevezték Kota Kota város (a Nyasza-tó partján) első szuahéli kormányzóját (*jumbe* vagy *liwali*). 1858-ra a partvidékieknek jól szervezett kereskedelmi állomásuk volt Ujijiben, a Tanganyika-tó partján. Az 1880-as évek elején már egész *Manyemaföld* (Kelet-Zaire) hozzájuk tartozott, nyugaton Isangiig (a Lomami folyó mellett). Lásd Rigby 1969, 270; Gray 1957, 227–228, 232. old.; *Encyclopaedia of Islam* (2. kiadás), „Kota Kota” címszó; Ceulemans 1969, 174; Lewis 1969, 13–14. old.

⁴² Tippu Tip 1958–59.

⁴³ Az első partvidéki kereskedők, akik *Unyamwezit* elérték, Say yan és Musa Mzuri („Szép Musza”) voltak, két szuahéliül is beszélő, Szúratból származó indiai muzulmán. A beludzsok a zanzibári és ománi szultánok hadseregének

Mindezen idegen népelemek ellenére a karavánkereskedelem meghatározó etnikai csoportjai a következők voltak: a partvidék szuahéli nyelvű „arabjai” (*waarabu*), az ománi arabok, Tanganyika óceáni partvidékének szuahéli lakói (*wamrima*), iszlám hitre térített rabszolgák és fõlszabadított rabszolgák (akik gyakorta igen magas posztra és komoly magánvagyonra is szert tettek). Mindezeket gyűjtőnéven „arabok”-ként emlegették a belső vidékek népcsoportjai, vagy – ami ezzel egyenértékű kifejezés lett – „előkelők, szabad emberek” (*waungwana*) néven.⁴⁴ Sok példa hozható arra, mennyire szinonim fogalomná vált a „muszlim kereskedő” és az „arab”. Burton például az arab karavánokat három csoportba sorolja: teljesen *nyamwezik*ből állók(!), szabad partvidéki lakosok (*waswahili*) által vezetett karavánok, és valódi arabok által vezetett karavánok.⁴⁵ Máshol ezt olvassuk:

„Közép-Afrikában [Nyasaföld] háromféle arabbal találkozunk: először, a maszkati vagy fehér arab, aki a valódi fajta [...], másodsor, a *mswahili* vagy partvidéki arab, aki fekete, de vallásában szigorúan muzulmán [...], és harmadszor, bármilyen, a belső vidékeken élő bennszülött, aki átveszi a muszlimok viselkedését és szokásait.”⁴⁶

A kontinens belső vidékeinek népcsoportjai közül a karavánkereskedelemben leginkább a *nyamwezik*, *manyemák* és *jaók* vettek részt, így arányaiban közöttük volt a legnagyobb az iszlám térhódítása és ennek nyomán a szuahéli-„arab” identitás kialakulása. A karavánokban teherhordóként résztvevő más törzsbeliak is többnyire áttértek az iszlámra és asszimilálódtak a „*waarabu*” szuahélikhez.⁴⁷ Más törzsek szemében az „arab” karavánokkal érkező *nyamwezi* teherhordók ma-

nagy részét alkották. Suna bugandai uralkodó egy beludzst, Isa bin Huseint főnöknek (*makungu*) nevezett ki. Speke pedig említ egy Juma bin Mbwana nevű, félig indiai származású szuahéli kereskedőt Mombasa városából (Gray 1957, 228, 241, 238. old.).

⁴⁴ A *waungwana* szó változatai (*balungwana*, *walungwana* stb.) ma a szuahéliket jelölik a legtöbb bantu nyelvben (Knappert 1970, 128. old.).

⁴⁵ Gray 1957, 244. old.

⁴⁶ Shepperson 1969, 194. old.

⁴⁷ Lamden 1963, 155. old.

guk is gyakran „arabok” voltak.⁴⁸ Az arabnak hívott szuahéli kultúra és annak látható jelei (öltözködés, ételek stb.) státusszimbólummá váltak, s a helyi uralkodók örömmel léptek rokoni kapcsolatra a muszlim („arab”) kereskedőkkel, s azok is velük. Így Tippu Tip, a híres kereskedő apai nagyapja, Habib bin Bushiri el Wardi rabnőként (*suria*) maga mellé vette Darimumba Mwana Mapungát, a kongói *Utetera* főnöki klánjának tagját, s ennek a házasságnak volt a leszármazottja maga Tippu Tip is, aki büszkén emlékezik meg erről. Tippu Tip apja, Mzee Muhammad bin Juma el Murjebi pedig egy *nyamwezi* főnök, Fundi Kira két lányát vette feleségül.⁴⁹

A rabszolga-feleségek is jellemző vonásává váltak a szuahéli nagycsaládoknak: főleg a gazdagabb kereskedőknek rengeteg ágyasuk volt, s a tőlük született gyermekek már nem számítottak rabszolgáknak. Sok kereskedő egyáltalán nem is vett maga mellé feleséget, csak ágyasokat, mert ezeket akaratuk ellenére is magával vihette hosszú útjaira.⁵⁰ A régi rabszolgákat gyakran föl is szabadították, s ekkor uruk nemzetségének részévé váltak. A különböző kelet-afrikai arab nemzetségekbe így rendkívül nagy arányban olvadtak be volt rabszolgák, s egy szuahéli közmondás ironikusan arra figyelmeztet, hogy nem célszerű a családfelelőseinek részleteiben elmerülni annak, aki makulátlan (vagyis rabszolgáktól mentes) származást bizonygat magának: „Timba, timba, utatimbua mawi” (Ássál csak, ássál, majd ürüléket fogsz kiásni!).⁵¹ A „rabszolgák” (*watumwa*) néven ismert réteg nagy valószínűséggel eleinte egy kliensi viszonyban álló csoport lehetett, nem pedig a klasszikus értelemben vett rabszolgák. Már említettem,

⁴⁸ Mint például *Ukaguruban*, ahol a *nyamwezik* és a szuahélik közösen, ugyanazonokon a telepeken (Kondoa, Mamboya) telepedtek le (Beidelman 1962, 14, 18. old.).

⁴⁹ Tippu Tip 1958–59, 2, 48, 92 és 97. passzus.

⁵⁰ Ezt fejezi ki – kissé durván – a korabeli szuahéli közmondás: „*Suria mkoba*” (Az ágyas: útításka). Mások a családfelelőseinek tisztaságának fenntartása érdekében mégis feleségül vettek társadalmilag hozzájuk illő asszonyt is. Ahogy egy múlt század végi szuahéli adatközlő fogalmaz: „Mások feleséget kívánnak, mert ha gyermekük születik, a gyermek majd azt mondhatja: »Apám ez és ez, ennek és ennek az unokája, anyám ez és ez, ennek és ennek az unokája.« Vagyis lesz neki apaági és anya-ági rokonsága is.,, (Lakini wengine hupenda mke, kwa sababu wakipata mtoto, mtoto atasema, Baba yangu fulani, mjukuu wa fulani, mama yangu fulani, mjukuu wa fulani. Maana ana kuke na kuume...)” Lásd Harries 1965, 66. old.

⁵¹ Idézi Eastman 1994, 103. old.

hogy az ágyast teljes jogú arabként kezelték, miután urának fiút szült, ám a Comore-szigeteken még ennél is egyszerűbb volt az arab nemzetségekbe történő beolvadás: a mindkét nembeli rabszolgák automatikusan tagjaivá váltak uruk nemzetségének és családfájának.⁵²

A múlt századi fejleményeket vizsgálva tehát eljutottunk a vallási és etnikai kategóriák teljes összemosódásához, az arabság legtágabb értelméhez: eszerint a szó a „muszlim” szinonimája. Széleskörű asszimiláció folyik ebben a korszakban Kelet-Afrikában, amelynek lényegét talán úgy foglalthatnánk össze, hogy a különféle fekete-afrikai népcsoportok iszlámra tért tagjai, a rabszolgák, illetve az Arábiából érkezett arabok valamennyien beolvadnak a szuahéli népbe, átveszik a szuahéli nyelvet, – s mindeközben arabnak kezdik nevezni magukat.

Az ománi uralom után: a gyarmatosítás és a függetlenség kora (19. század végétől)

A gyarmatosítás kora témánk szempontjából két igen fontos változást hozott. Egyrészt megszakadtak a politikai kapcsolatok az Arab-félsziget és Kelet-Afrika között, véget ért az omániak több századon át meghatározó politikai vezető szerepe, másrészt az arab bevándorlás is csaknem megszűnt. Azt várhatnánk, hogy a lakosság arab kötődései ebben a korban fokozatosan gyengültek, a valóságban azonban ennek éppen az ellenkezője volt jellemző: a gyarmati korszakban az arab identitás további terjedését tapasztalhatjuk Kelet-Afrikában. A szuahéli kultúrába is további arab elemek kerültek be, de már korántsem olyan mennyiségben, mint az ománi uralom idején. Az újabb kulturális kölcsönzések egyik példája a ma jellegzetes szuahéli zenének tartott *tarabu*- (vagy *taarabu*-) muzsika átvétele az arab világból.⁵³ Az

⁵² Eastman 1994, 90, 93, 97–98. old. Egyébként ugyanez igaz Omán egyes területein is: Szohár városában minden rabszolga a tulajdonosa törzsébe tartozott, így például a királyi dinasztia volt rabszolgái ma is az *Ál Bú Sza'íd* nemzetség tagjaiként emlegetik magukat, a köznép legnagyobb bosszúságára. A fekete-afrikai keveredés éppen az arisztokrata körökben a legnagyobb mértékű (Barth 1983, 44, 48. old.).

⁵³ Ez a szuahéli nyelven énekelt, de jellegzetes arab–perzsa ritmusokat és dallamokat használó, hosszabb lélegzetű darabokat jelent, amelyekre nem szokás táncolni. Először Barghash zanzibári szultán palotájában tartott ilyen koncertet (persze arabul) egy egyiptomi zenekar, 1870-ben. A szultán ezután

arabos műveltség jeleként divatos maradt a szuahélik között egyes bantu képzésű szakkifejezések helyett az arab megfelelőt használni: *ijtimai* („társadalom”), *iktisadi* („gazdaság”), *istimari* („gyarmatosítás”) stb.⁵⁴

Dél-Arábia terméketlen vidékeiről (főképpen Hadramautból) továbbra is érkeztek – máig is érkeznek – a kelet-afrikai területekre arabok, ám sokkal kisebb számban, mint azelőtt, s ami ennél is fontosabb: ezek az emberek már nem olvadnak be a szuahéli népességbe, hanem különálló, idegen, arab nyelvet őrző csoportot alkotnak. Jellemző viszont, hogy éppen ezeket az új bevándorlókat nem nevezi arabnak (*waarabu*) a helyi lakosság, hanem *washihiri* néven ismeretesek.⁵⁵

A kenyai angol gyarmati közigazgatás előnyben részesítette az „arabokat” az „afrikaiakkal” szemben az élet több területén is (oktatás, egészségügyi szolgáltatások stb.), és a politikai életben is aránytalanul nagy képviselőt biztosítottak az „arab” közösségnek. Azzal a kérdéssel azonban, amelyről ez a tanulmány is szól – mit is jelent valójában az „arab” kifejezés Kelet-Afrikában –, ők sem tudtak mit kezdeni. Azt a kritériumot szabták meg az arab státus megszerzéséhez, hogy valaki tud-e arab betűkkel szuahéli vagy arab nyelven írni-olvasni. Minthogy erre bármely szuahéli férfi, aki végzett alapszintű Korán-iskolát – vagyis a többség – képes volt, és mivel az arab státussal kézzelfogható előnyök jártak, nem csoda, hogy egyre többen vetették magukat nyilvántartásba mint arabok. Így például ebben az időszakban (közelebről az 1920-as évek táján) cserélték föl az észak-kenyai *bajuni* népcsoport tagjai eredeti bantu klán-neveiket újonnan választott, fiktív arab törzsnevekkel, ahogy azt még régebben a mombasai szuahélik is

zanzibári arab muzsikusokat küldött Egyiptomba, hogy tanulják meg ezt a fajta zenét. A *tarab* eleinte a zanzibári arabok és a comore-szigeteki származásúak szórakozása volt: az első együttes – az *Ikhwan es Safa* – *Darajani* városrészben alakult meg, arabok hozták létre. Utána a *Malindi* negyedben élő comore-szigetiek hoztak létre egy csapatot. Az első „afrikai” (szuahéliül éneklő) *tarabu*-zenekar 1920-ban alakult, majd ez a zenei stílus villámgyorsan elterjedt az egész kelet-afrikai partvidéken (Hurrajz 1408/1988, 62. old.).

⁵⁴ Közkeletű szuahéli megfelelőik: *jarii*, *uchumi*, *ukoloni*.

⁵⁵ Ezt a nevet a hadramauti kikötővárosról, *as-Sihrről* kapták. Ezen keresztül jött régebben a legtöbb jemeni emigráns. Ma minden „arab külsejű” személyt *mshihirinek* neveznek Kenyában és Tanzániában (Trimingham 1964, 52; Harries 1964, 227. old.).

tették.⁵⁶ Az első világháborúig német közigazgatás alá tartozó területeken ez a megkülönböztetés nem volt jellemző, így Tanganyikában jóval kevesebben vallották magukat arabnak, mint Kenya partvidékén. Sőt, ahogy Tanganyikában egyre erősödött a függetlenségi mozgalom (1955–58 táján), rengeteg olyan szuahéli ember, aki azelőtt az „arabok” számára kirótt fejadót fizette, most tudatosan, a szolidaritás jeleként inkább az „afrikaiakkal” soroltatta magát egy kategóriába.⁵⁷

A Kenya és Tanganyika közötti különbséget a függetlenség, majd a két ország által választott eltérő politikai rendszer tovább erősítette. A szultán és az arab arisztokrácia ellen indult zanzibári forradalom, Zanzibár és Tanganyika egyesülése, majd a Nyerere-féle, afrikaiságát hangsúlyozó politikai kurzus, a pánafrikai gondolat hatása – mindezek a tényezők afelé hatottak, hogy Tanzániában a tengerpart és a szigetek muszlim, szuahéli lakossága egyre inkább vállalja afrikai hátterét, kötődéseit, s az arab identitás egyre gyengüljön. (Ez nem jelenti viszont az iszlám kötődések visszaszorulását.) Ugyanakkor a független Kenyában az „arab” közösségre nem hatottak ilyen tényezők, így a partvidéki lakosság továbbra is – növekvő mértékben – azonosult a többnyire vagyonos, szuahéli–arab arisztokráciával. Ahogy Prins írja a szuahélikről szóló könyvében:

„Egészében, az arabok létszáma Kenyában egyre nő, de nem annyira bevándorlás, mint inkább újraértelmezés útján.”⁵⁸

Emellett a partvidék hátszágának szuahélikkel rokon (úgynevezett *mijikenda*) népei is fokozódó arányban térnek át az iszlám vallásra s gyakran szuahélivé – vagyis, a kenyai körülmények között: „arabbá” – válnak.⁵⁹ Hangsúlyozni kell azonban, hogy az „arab” és az „afrikai fekete” az érintettek számára nem egymást kizáró kategóriák.

Természetesen a pániszlám gondolat és az átpolitizált vallásosság hulláma nem kerüli el Kelet-Afrikát sem, s föltehetőleg a szuahéli la-

⁵⁶ Prins 1961, 13. old.

⁵⁷ Tanner 1964, 128; Trimingham 1964, 33. old.

⁵⁸ Prins 1961, 24. old., 65. jegyzet.

⁵⁹ Ez igen régi hagyomány a *mijikenda* népeknél: már a gyarmati uralom alatt a Mombasa hátszágában élők nagy számban küldték gyermekeiket a mombasai szuahélikhez szolgálni, hogy ott átvegyék a muszlim kultúrát, szokásokat, életmódot. A gyarmati korszak „szuahéli szolgálóinak” nem kis része *mijikenda* származású volt (Eastman 1994, 100–101. old.).

kosság körében az arab–iszlám kötődések további erősödéséhez vezet. Mind Kenyában, mind Tanzániában iszlám mozgalmak, szervezetek, sőt iszlám pártok létrejötteként lehetünk tanúi, még ha ez utóbbiak általában illegálisak is.⁶⁰ Hogy mindez milyen hatással lesz a kelet-afrikai partvidéki lakosság identitástudatára, azt persze csak találgatni lehet, de hogy a szuahéli népesség arab kötődései mindig is erősek maradnak, az szinte bizonyos.

Az eddig leírtakból végezetül leszűrhetünk pár jellegzetességet, amelyek a szuahéli történelmének valamennyi szakaszában meghatározták e nép arab kötődéseit, a koronként változó politikai–társadalmi helyzet ellenére. Ezek a következők:

- Az „arab” elnevezés mindig is pozitív asszociációkat hordozott Kelet-Afrika partvidéki területein.

- Az „arab” szó a szuahéli közösségben mindig bírt bizonyos társadalmi tartalommal is, s többnyire a magas státussal azonosították.

- Az arabokkal való azonosulás sohasem járt nyelvi asszimilációval a bantu népesség körében, sőt éppen hogy az ide érkező arabok adták föl saját nyelvüket.

- Az arab kötődéseknek Kelet-Afrikában semmi köze nem volt és nincs a külső, fizikai vonásokhoz, megjelenéshez: az arab identitás nem bőrszín kérdése.

- Az iszlám vallás szerepe mindvégig kiemelkedő, s a vallási és etnikai kategóriák gyakorta egybeesnek.

S. Naipaul trinidadai író szellemes következtetésével zárom a kelet-afrikai arab azonosságtudatról szóló eszmefuttatásomat. Ő az észak-kenyai Lamu szigetén találkozott ezzel a kérdéskörrel, a helyi szuahéli lakosság és a Kenya belső területeiről jött, keresztény politikai elit kapcsolatát firtatva. Amikor egy fekete bőrű, tipikusan afrikai megjelenésű szuahéli fiatalember az arabok elleni igaztalan sztereotípiák

⁶⁰ Csupán példaként említem a kenyai politikai életből a következő szervezeteket (1998): SCKM (Kenyai Muszlimok Legfőbb Tanácsa, vezetője Yusuf M. Murabwa), MCC (Iszlám Együttműködés Tanácsa, vezetője Mohammed Farouk Adam), IPK (Kenyai Iszlám Párt, illegális és radikális szervezet, vezetője Sheikh Khalid Balala), Al-Haramain Foundation, Islamic Foundation, Mama Fatuma árvaházai és jótékonyági intézményei stb.

miatt panaszkodik, mint azok szenvedő alanya, az író csak ennyit jegyez meg: „‘Arab’ here was a state of mind” (Az ‘arab’ itt egy tudat-állapot).⁶¹

Irodalom

- BARTH, Fredrik
1983 *Sohar. Culture and Society in an Omani Town*. Baltimore–London.
- BECKER, A.
1963 A new Sultan ascends to the throne in Zanzibar. *Tanganyika Notes and Records* 61, 147–154. old.
- BEIDELMAN, T. O.
1962 A history of Ukaguru: 1857–1916. *Tanganyika Notes and Records* 58–59, 11–39. old.
- CEULEMANS, P.
1969 Introduction de l’influence de l’Islam au Congo. In *Islam in Tropical Africa. Studies presented and discussed at the 5th International African Seminar, Ahmadu Bello University, Zaria, January 1964*. Szerk. I. M. Lewis. Oxford, 174–192. old.
- CHIRAGHDIN, Shihabuddin
1960 Maisha ya Sheikh Mbaruk bin Rashid al-Mazrui. *Swahili New Series* ½, 150–179. old.
- CHITTICK, Neville
1963 Kilwa and the Arab Settlement of the East African Coast. *Journal of African History* 4/2, 179–190. old.
1965 The ‘Shirazi’ Colonization of East Africa. *Journal of African History* 6/3, 275–294. old.
1966 Kilwa: A Preliminary Report. *Azania* 1, 1–36. old.
1967 Discoveries in the Lamu Archipelago. *Azania* 2, 37–67. old.
- EASTMAN, Carol M.
1994 Service, slavery (utumwa) and Swahili social reality. *Swahili Forum* 1, 87–107. old.
- el FARSI, Abdallah bin Salih
1982 *al-Búszacídiyyún, hukkám Zandzsabár*. Ford. Muhammad Amín °Abdalláh, Maszkat. *Encyclopaedia of Islam* II. 1960– Leiden.
- FREEMAN-GRENVILLE, G. S. P.
1962 *The East African Coast. Select documents from the 1st to the earlier 19th century*. Oxford.

⁶¹ Naipaul 1980, 178. old.

- GARLAKE, Peter
1988 *Afrikai királyságok*. Budapest.
- GOLDZIER, Ignaz
1967 *Muslim Studies* (=Muhammedanische Studien.) Ford. C. R. Barber – S. M. Stern. 2 kötet, London.
- GRAY, John
1954 The Wadebuli and the Wadiba. *Tanganyika Notes and Records* 36, 22–42. old.
1957 Trading expeditions from the coast to Lakes Tanganyika and Victoria before 1857. *Tanganyika Notes and Records* 49, 226–246. old.
1960 Zanzibar Local Histories. Part II. *Swahili New Series* ½, 111–139. old.
1964 The recovery of Kilwa by the Arabs in 1784. *Tanganyika Notes and Records* 62, 20–26. old.
- HARRIES, Lyndon
1964 The Arabs and Swahili culture. *Africa* 34/3, 224–229. old.
- HARRIES, Lyndon (szerk.)
1965 *Swahili Prose Texts*. London–Nairobi.
- HOURLANI, George Fadlo
1951 *Arabic Seafaring in the Indian Ocean in Ancient and Early Medieval Times*. Princeton.
- HURRAJZ, Szajjid Hámid
1408/1988 *al-Mu’atthirát al-‘arabijja fí-th-thaqáfa asz-szawáhiliija fí sarqí Ifríqijá*. Bajrút.
- IBN BATTÚTA, Abú ‘Abdalláh Muhammad
1853–59 *Tuhfat an-nuzzár fí cadzsáib al-amszár*. (=Voyages d’Ibn Batoutah.) Szerk. C. Defrémery – B. R. Sanguinetti. 5 kötet. Paris.
- IBN KHURRADÁDZBIH
1960 Kitáb al-maszálik wa-l-mamálik. In *Arabszkije isztocsnyiki VII–X. vekov po etnografii i isztorii Afriki juzsnyeje Szaharü*. Szerk. L. E. Kubbel – V. V. Matvejev, Moszkva–Leningrád, 29–35. old.
- IBN MANZÚR
é. n. *Liszán al-‘arab*. 7 kötet. al-Qáhira.
- al-IDRÍSÍ, Abú ‘Abdalláh Muhammad
1970–78. *Nuzhat al-mustáq fí-’khtiráq al-áfáq*. 8 kötet. Szerk. E. Cerulli. Napoli.
- INGRAMS, W.
1931 *Zanzibar. Its History and Its People*. London.
- al-ISZTAKHRÍ
1960 Kitáb maszálik al-mamálik. In *Arabszkije isztocsnyiki VII–X. vekov po etnografii i isztorii Afriki juzsnyeje Szaharü*. Szerk. L. E. Kubbel – V. V. Matvejev, Moszkva–Leningrád, 143–146. old.

Kamusi Ya Kiswahili Sanifu

1981 Dar es Salaam–Nairobi.

KNAPPERT, Jan

1970 Social and moral concepts in Swahili Islamic Literature. *Africa* 40/2, 125–136. old.

1978 *Myths and Legends of the Swahili*. London–Nairobi–Ibadan–Lusaka.

KUBBEL, L. E. – V. V. MATVEJEV (szerk.)

1960 *Arabszkije isztocsnjiki VII–X. vekov po etnografii i isztorii Afriki juzsnyeje Szaharü*. Moszkva–Leningrád.

LAMBERT, H. E.

1963 Hadithi ya Pate na Siu. *Swahili* 33/2, 43–47. old.

LAMDEN, C. S.

1963 Some aspects of portorage in East Africa. *Tanganyika Notes and Records* 61, 155–164. old.

LEWIS, I. M. (szerk.)

1969 *Islam in Tropical Africa. Studies presented and discussed at the 5th International African Seminar, Ahmadu Bello University, Zaria, January 1964*. Oxford.

al-MASZ^CÚDÍ

1861 *Murúdzs adz-dzahab wa-ma^cádin al-dzsawáhir*. (= Maçoudi: Les prairies d'or.) 8 kötet, Szerk. Barbier de Meynard – Pavet de Courteille. Paris.

NAIPAUL, Shiva

1980 *North of South*. London.

NURSE, Derek

1994 Historical texts from the Swahili coast. *Swahili Forum* 1, 47–85. old.

PRINS, A. H. J.

1961 *The Swahili-Speaking Peoples of Zanzibar and the East African Coast*. London.

REUSCH, R.

1953 The Struggle of Mombasa for its freedom. *Tanganyika Notes and Records* 35, 53–62. old.

RIGBY, P. J. A.

1969 Sociological factors in the contact of the Gogo of Central Tanzania with Islam. In *Islam in Tropical Africa. Studies presented and discussed at the 5th International African Seminar, Ahmadu Bello University, Zaria, January 1964*. Szerk. I. M. Lewis. Oxford, 268–295. old.

SHEPPERSON, George

1969 The Jumbe of Kota Kota and some aspects of the history of Islam in British Central Africa. In *Islam in Tropical Africa. Studies presented and discussed at the 5th International African Seminar*,

- Ahmadu Bello University, Zaria, January 1964. Szerk. I. M. Lewis, Oxford, 193–207. old.
- STODDARD, Lothrop
 1352 *Hádir al-‘álam al-iszlámí*. Ford. ‘Addzsádzs Nuwajhid – Sakíb Arszlán, 4 kötet, al-Qáhira.
- asz-SZÁLIMÍ, ‘Abdalláh bin Hamíd bin Szallúm
 én. *Tuhfat al-a‘ján bi-szírat ahl ‘Umán*. Delhi.
- asz-SZÍRÁFÍ, Abú Zajd al-Haszan
 1960 Szilszilat at-tawáríkh. In *Arabszkije isztocsnyiki VII–X. vekov po etnografii i isztorii Afriki juzsnyeje Szaharü*. Szerk. L. E. Kubbel – V. V. Matvejev, Moszkva–Leningrád, 91–93. old.
- TANNER, R. E. S.
 1964 Cousin marriage in the Afro-Arab community of Mombasa, Kenya, *Africa* 34, 2, 127–138. old.
- TIPPU Tip
 1958–59 *Maisha ya Hamed bin Muhammed el Murjebi yaani Tippu Tip kwa maneno yake mwenyewe*. Kampala–Nairobi–Dar es Salaam.
- TRIMINGHAM, John Spencer
 1964 *Islam in East Africa*. Oxford.
- al-‘UMARÍ, Siháb ad-Dín Ahmad
 1408–1409/1988–1989 *Maszálik al-abszár fí mamálik al-amszár*. 24 kötet, 47 könyv, Szerk. Fuat Sezgin. Frankfurt.
- VAN DER MEULEN, D.
 1964 *Hadramaut – Some of Its Mysteries Unveiled*. Leiden.

ABSTRACT

Waarabu: Arabs in East Africa

This paper is concerned with the communities, living on the coast of East Africa, which have traditionally been called ‘Arab’, and which nevertheless are Swahili (hence, African) by all European criteria for ethnic categorization: language, culture, physical traits, etc. The essay attempts to propose an answer to the puzzle why so many, essentially Bantu, people in this area used to profess an Arabic identity and have continued to do so to this day. One of the possible reasons of this strong commitment to an Arab identity may be the very ambiguity and variability of the uses of the term ‘Arab’, of which this paper tries to give an historic overview. With a division of coastal history into three

periods (pre-Omani, Omani, and post-Omani, including colonial and post-colonial), the different meanings and uses of the term ‚Arab‘ are discussed. Finally, some constant factors that have encouraged Arabic attachments among the Swahili throughout their history are pointed out, most prominent of these being religious prestige and the merging of ethnic and religious categories.